

Inventariserend Veld Onderzoek (IVO) Heesch - De Hoef (HDH 1105)

Evaluatierapport

Roosje de Leeuwe

Gemeente:	Bernheze
Plaats:	Heesch
Toponiem:	De Hoef
Coördinaten:	165665,416026 / 165942,415717 165940,415928 / 166099,416006
Opdrachtgever:	Gemeente Bernheze

	Naam	Datum	Paraaf
Opsteller	Drs. Ing. R. de Leeuwe	december 2005	
Autorisatie	Drs. T. Goossens		
Goedkeuring bevoegd gezag			

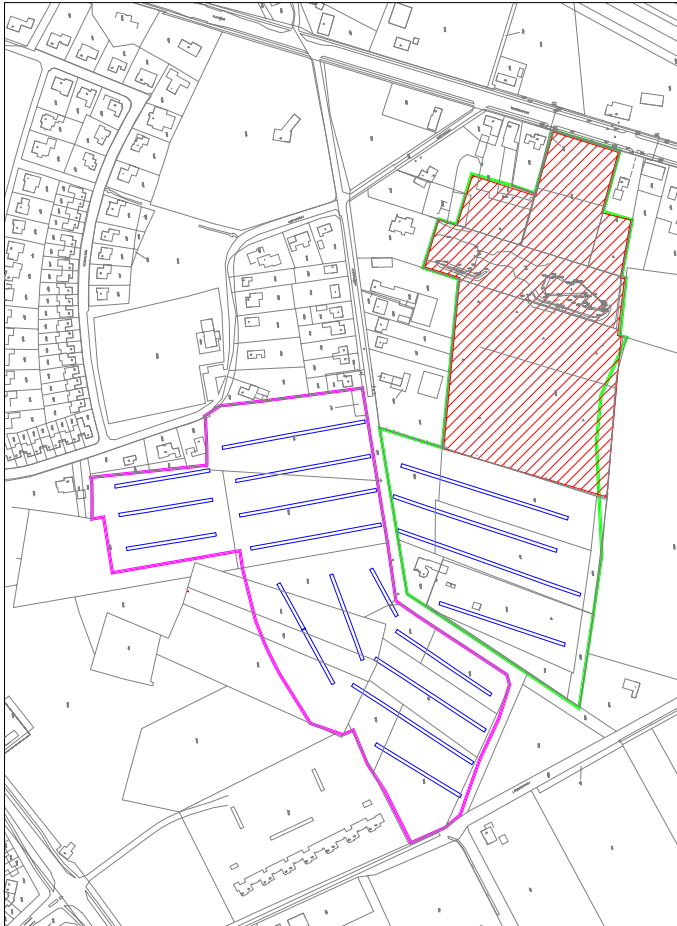

Archeologisch Onderzoek Leiden bv (Archol)
Postbus 9515
2300 RA Leiden
(071) 527 33 13
www.archol.nl

Inleiding

Voorafgaand aan de inrichting van het plangebied is door Vestigia Archeologie en Cultuurhistorie een archeologische *quicksan* uitgevoerd. Voor beide locaties (fase II en III) werd op basis van dit onderzoek een begeleiding van de bouwwerkzaamheden geadviseerd (Oudhof 2001). Dit advies is door Provincie Noord-Brabant en Gemeente Bernheze omgezet in de uitvoering van een proefsleuvenonderzoek. Een dergelijk onderzoek geeft niet alleen inzicht in de eventuele archeologische waarden in het gebied, er kan ook worden vastgesteld dat archeologische waarden ontbreken. Een groot deel van het plangebied heeft volgens de IKAW¹ een hoge archeologische waarde, alleen het noordwestelijke deel heeft een lage verwachting.

In opdracht van de gemeente Bernheze is door Archeologisch Onderzoek Leiden (Archol bv) een verkennend en waarderend archeologisch onderzoek uitgevoerd in het gebied 'De Hoef'. Het plangebied is gelegen aan de noordoostkant van Heesch (figuur 1). Op termijn wordt hier een nieuw gedeelte van een woonwijk gerealiseerd, fase II en III.

Figuur 1 Ligging onderzoeksgebied Fase 2 (roze omrand) en 3 (groen omrand) Heesch De Hoef

---

¹ Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden

Het onderzoeksterrein wordt begrensd door de Landerstraat en De Hoef fase I aan de zuidkant en de Graafsebaan aan de noordzijde. Het terrein wordt van zuid naar noord doorsneden door de Kampstraat. Een deel van fase III, gearceerd in figuur 1, kon niet onderzocht worden, omdat er nog bomen op stonden en door de aanwezigheid van een dassenburcht.

Fase II en het overige deel van fase III bestaat uit akkers en braak liggend terrein. Alle sleuven zijn van tevoren uitgezet omdat het gebied eerst op explosieven gecontroleerd moest worden. Dit is uitgevoerd door REASeuro. Na het vrijgeven kon het onderzoek aanvangen. Uitbreidingen op het bestaande puttenplan waren vanwege het explosiegevaar niet mogelijk.

1 Recapitulatie vraag- en doelstelling

De bouwwerkzaamheden zullen leiden tot verstoring van eventueel aanwezige archeologische resten. Doel van het onderzoek is deze mogelijke archeologische waarden voorafgaand in kaart te brengen. Op basis van de resultaten kan vervolgens een advies worden opgesteld over een verdere omgang met archeologie.

De onderzoeksvragen zijn afgestemd op het verkennende en waarderende karakter van het onderzoek. Primaire doelstelling is het in kaart brengen van de archeologische waarden in het gebied. Eventuele vindplaatsen moeten in een landschappelijke en archeologische context worden geplaatst waarbij onderstaande vraagstellingen beantwoord moeten worden. Tenslotte moet een waardering worden toegekend aan de aangetroffen vindplaats(en). Bij het onderzoek stonden de volgende vragen centraal (Jansen 2005):

Landschap en bodem

Dit aspect van het onderzoek omvat de bestudering van de landschapstypologische, fysisch-geografische, paleo-geografische en cultuurlandschappelijke aspecten van de onderzoeksgebieden en de landschappelijke context van de (eventuele) vindplaatsen in historisch perspectief. Dit leidt tot de volgende vragen:

1. Wat is de landschapstypologische context en de landschappelijke geleding van de onderzoeksgebieden?
2. Hoe is de archeologisch relevante geologische en bodemkundige opbouw van de ondergrond en het microreliëf in de onderzoeksgebieden?
3. Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de vindplaatsen (geologie, bodemtypen en geomorfologie)?
4. Bij aanwezigheid van vindplaatsen: wat zegt de landschappelijke ligging van de archeologische resten over de locatiekeuze en het vroegere landschapsgebruik?

Gaafheid en conservering

Dit aspect van het onderzoek omvat het aanvullen en evalueren van de conclusies betreffende gaafheid en conservering van de archeologische locaties en fenomenen. De vraagstellingen zijn:

1. Wat is de mate van conservering en gaafheid van de specifieke vindplaatsen?
2. In welke mate beperken de omstandigheden van gaafheid en conservering de antwoorden op de andere vragen?

Perioden en vindplaatsen

Dit aspect van het onderzoek richt zich op de aard, ouderdom, omvang en andere archeologische kenmerken van de vindplaatsen en *off-site* patronen. Kernvraag is: Hoe was de bewoningsgeschiedenis en het landschapsgebruik in de verschillende onderzoeksgebieden, gezien in synchroon en diachroon perspectief? Van deze kernvraag zijn voor dit onderzoek de volgende vragen afgeleid:

1. Is er sprake van de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen?
2. Wat is de ruimtelijke verspreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van vindplaatsen en eventuele *off-site*-patronen en wat is hun onderlinge samenhang? Zijn er markante 'lege'gebieden?
3. Wat is per archeologische site / *off-site*-locatie in het onderzoeksgebied:
  - de ligging (inclusief diepteligging)
  - de geologische en/of bodemkundige eenheid
  - de omvang (inclusief verticale dimensies)
  - het type en de functie van de sites of *off-site*-patronen
  - de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)
  - de vondst- en spoordichtheid
  - de stratigrafie voor zover aanwezig
  - de ouderdom, periodisering, typo-chronologische classificatie

Specifieke onderzoeksvragen

1. Wat kunnen de vindplaatsen bijdragen aan het algemene beeld van het verleden in de microregio Bernheze?
2. Wat kunnen de vindplaatsen bijdragen aan de beeldvorming van het verleden in de grotere Maaslandregio? Belangrijk hierbij is een incorporatie van de gegevens in het Maaslandproject van de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden.

Overige onderzoeksvragen

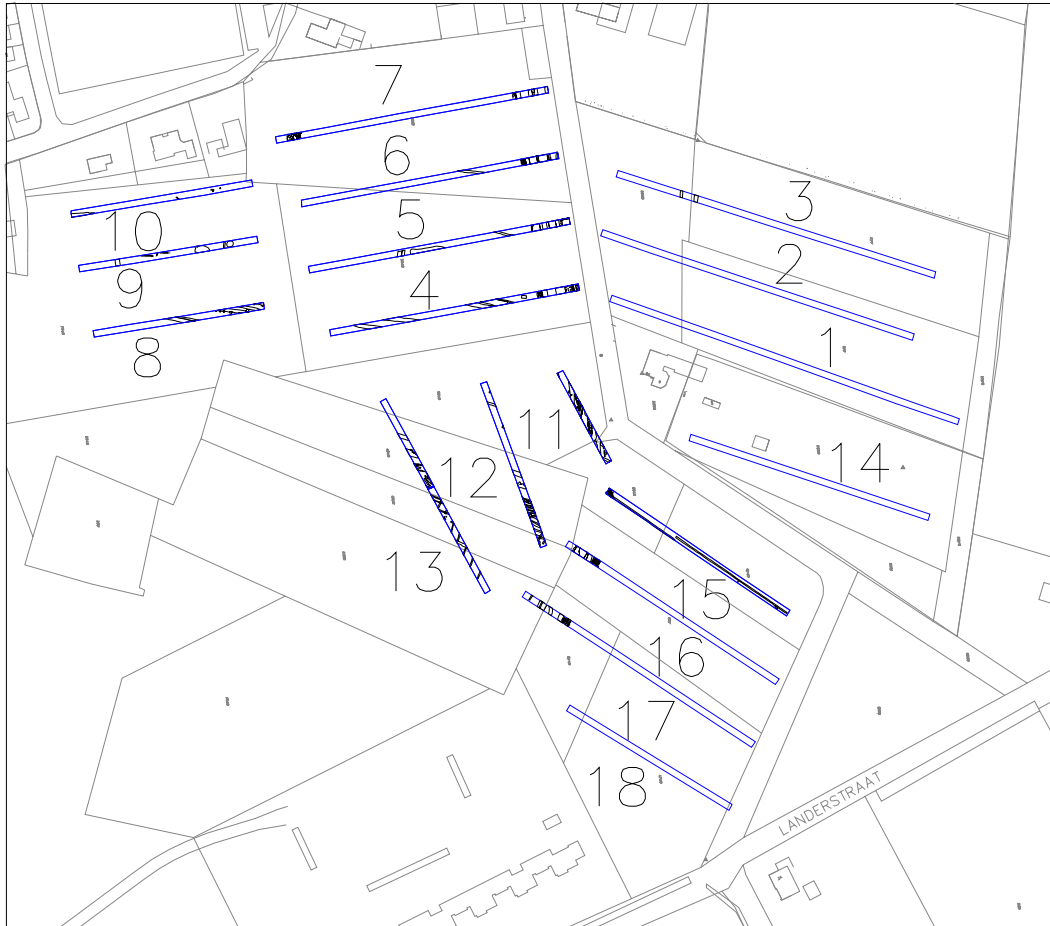
1. Welke aanbevelingen zijn te geven met betrekking tot de bij vervolgonderzoek toe te passen strategieën, methoden en technieken?
2. Welke aanbevelingen zijn te geven met betrekking tot eventuele te nemen behoudsmaatregelen?

Het uiteindelijke doel was te komen tot een advies: is er voorafgaand aan de bebouwing van het plangebied een opgraving van (een deel van) het terrein noodzakelijk? Komt (een deel van) het terrein in aanmerking voor bescherming? Kan volstaan worden met een adequate archeologische begeleiding van de graaf- en bouwwerkzaamheden? Of is verder archeologisch onderzoek niet noodzakelijk?

2 Waardering materiaal, structuren en sporen

2.1 Onderzoek

Tijdens het veldwerk zijn tussen 20-10 en 1-11-2005 gedurende 9 dagen 18 proefsleuven aangelegd met een totaal onderzocht oppervlak van circa 5800 m². De sleuven zijn drie meter breed en 30 meter van elkaar aangelegd.

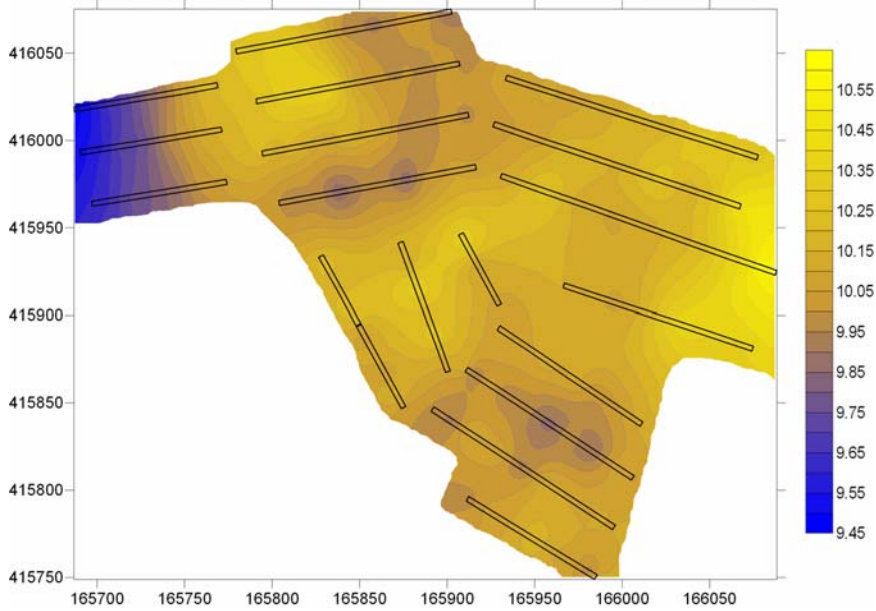

Figuur 2: Putten met nummering (op volgende van aanleg).

De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied (fase II en III bij elkaar) bedraagt circa 12,5 tot 13 ha, waarbij fase II ongeveer de helft hiervan is en het onderzochte deel van fase III 2,8 ha.

Het opgravingsvlak is direct onder het esdek aangelegd op het dekzand en handmatig bijgeschaafd. Vlakken en profielen zijn beschreven en opgetekend. De onderste laag van het esdek en het opgravingsvlak zijn met een metaaldetector onderzocht. De proefsleuven zijn na afloop van het veldwerk ingemeten in RD-coördinaten en NAP-hoogten² (figuur 3).

² De coördinaten van de vaste punten zijn geleverd door Ingenieursbureau Passe-partout (Gouda).

Figuur 3: Hoogtekaart van het onderzochte terrein in vlakhoogtes boven NAP in meters, oorspronkelijk reliëf.

2.2 Grondsporen en structuren

De eerste drie sleuven zijn aangelegd aan de zuidkant van fase III. Het vlak is op 40 cm onder maaiveld aangelegd op de (overgang) bruine B/C-horizont van een oorspronkelijke podzolbodem (zie figuur 4).

Figuur 4: geologische opbouw

Er zijn (diep)ploegsporen in OW-richting en in NW-ZO-richting aangetroffen. Er zijn geen (resten van) een esdek waargenomen. Het esdek, als het er heeft gezeten, is geheel in de huidige bouwvoor opgenomen. In sleuf 3 zijn twee subrecente greppels of sloten met een plaggen-achtige vulling ontdekt. Deze doen denken aan de greppels van de landweer die is aangetroffen tijdens onderzoeken in Oss Piekenhoef en Zevenbergen. Een landweer is over het algemeen een doorgaande aarden wal in het terrein, eventueel met een gracht en voorzien van een doornenhaag en verschillende palenrijen, dienende ter beveiliging van een landstreek. Deze structuren waren vanzelfsprekend kilometers lang.

Sleuven 4 t/m 7 zijn aangelegd op de maïsakker ten westen van de Kampstraat. Het bodemprofiel is daar iets minder goed bewaard dan aan de overzijde van de straat. Het terrein is iets dieper ontgonnen, getuige de vele rijen spitsporen. De oriëntatie hiervan is overwegend oost-west, hoewel op sommige delen ook noord-zuid. De oost-west rijen geven de oorspronkelijke perceellering weer, dit is ook te herleiden uit de enkele ontginningsgreppels. De datering hiervan is waarschijnlijk rond 1500-1600. Vermoedelijk heeft ook hier slechts een dun esdek gelegen, dat (bijna) geheel in de huidige bouwvoor is opgenomen.

In het begin van putten 4 t/m 7 zijn ook sporen van een landweer gevonden. Deze liggen niet in lijn met voornoemde landweer op de verwachte locatie aan de oostkant van fase 3, waar in de bosrand nog een greppel en wallen zichtbaar zijn. Het is natuurlijk mogelijk dat er twee landweren liggen, die twee fasen representeren. De landweer bestaat in dwarsdoorsnede uit twee smalle greppels, dan drie rijen alternerend geplaatste palen, een brede greppel, een vier meter brede lege strook en tenslotte weer een greppel met direct erachter drie rijen alternerend geplaatste palen. Het geheel heeft een breedte van circa 18 m.

De laatste 12 m van put 7 is de B-horizont vrijwel intact. Hier werd wederom een landweerachtige constructie aangetroffen. Deze keer zonder greppels, maar wel met zeven rijen alternerend geplaatste palen. De loop van de landweren is aangegeven in figuur 2.

De sporen zijn vrij goed bewaard en doen 'middeleeuws' aan. De oriëntatie lijkt NNO-ZZW, maar de structuur is niet aangetroffen in putten 8 t/m 10. Vermoedelijk is het perceel waar proefsleuven 8 t/m 10 op zijn aangelegd recentelijk geëgaliseerd. Hier moest het vlak een stuk dieper worden aangelegd. Onder het rommelige esdek werden dezelfde ontginningsporen aangetroffen, voornamelijk schepsteken.

In put 9 zijn sporen van een oudere egalisering aangetroffen: een plaggendeck, dat vermoedelijk uit de ontginningsperiode dateert.

Sleuven 11,12 en 13 zijn aangelegd op het middenterrein waar twee grote zanddepots de oriëntatie van de sleuven hinderen. De sleuven zijn tussen en naast de depots gegraven. In put 11 is de landweer diagonaal aangesneden en completer dan in putten 4 t/m 7. Hier is een vier- of vijftal greppels zichtbaar, met daartussen drie palenconfiguraties. Deze bestaan alle uit minstens twee palenrijen, parallel aan de greppels. Vanwege de nabijgelegen houtwal is het vlak zeer droog en sterk doorworteld; de palenrijen zijn hierdoor wat onduidelijk.

In put 12 en 13 zijn zeer veel ontginningsgreppels aangetroffen. In put 13 liggen deze deels in een haaks patroon, zodat vierkanten van circa 6x6 m zijn afgebakend. Mogelijk zijn dit kleine tuinperceeltjes?

Sleuf 14 is aangelegd op het grasveld in de ‘achtertuin’ van Kampstraat 9. Deze was leeg, net als sleuf 18 op de zuidelijke akker.

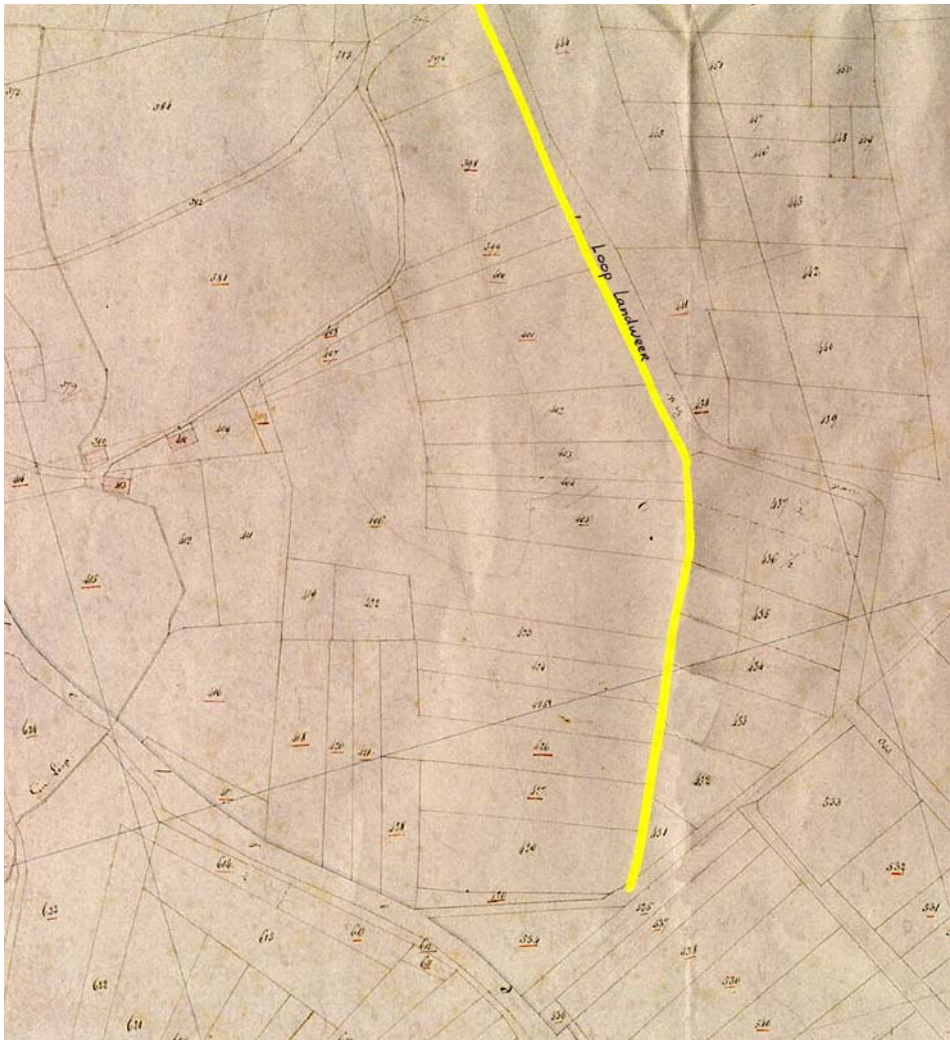
In proefsleuven 15 t/m 17 zijn opnieuw sporen van een landweer aangetroffen. In plaats van twee greppels met twee drie-dubbele palenrijen lijkt de landweer hier te bestaan uit twee greppels met aan de zuidzijde een palenzetting van zes rijen dik. Deze (nieuwe) landweer lijkt in zuidoostelijke richting naar de Landerstraat te lopen. In put 17 is hij iets beter zichtbaar, maar nog steeds liggen er maar aan één zijde palen (6 rijen dik). De palen aan de noordzijde van de tweede greppel lijken te ontbreken. Deze landweer bestaat uit: greppel – lege ruimte – greppel – 6 rijen palen (zie figuur 5).

Figuur 5: de landweer in put 17.

Het proefsleuvenonderzoek heeft aangetoond dat het gebied geen bewoningssporen uit de late prehistorie tot en met de volle middeleeuwen bevat. Wel herbergt het plangebied sporen van twee landweersystemen, vermoedelijk uit de late middeleeuwen of de nieuwe tijd. De lokale heemkundekring ‘De elf rotten’ hebben door eigen onderzoek geconstateerd dat een landweer op de kadasterkaart van 1932 nog min of meer zichtbaar is, zoals aangegeven in figuur 6. De loop van de Landerstraat en de Kampstraat zijn sindsdien nagenoeg ongewijzigd gebleven.

Figuur 6: Vermoedde loop van de landweer, met dank aan heemkundekring 'De elf Rotten'. Kadasterkaart Heesch B 2e blad, 1832.

2.3 Vondstmateriaal

De aanleg van de proefsleuven is met een metaaldetector begeleid. Dit heeft een aantal metaalvondsten opgeleverd. Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn in totaal slechts 11 vondstnummers uitgedeeld.

Uit één van de ontginningsgreppels van put 4 komt een kleine, vroege pijpenkop en enkele meters verderop een recente, koperen kop van een zoutvatje. Het zijn aardige illustraties uit de periode dat hier nog heide werd ontgonnen.

Uit put 8 en put 18 komt een aantal aardewerken scherven, waarschijnlijk middeleeuws handgevormd blauwgrijs aardewerk. Blauwgrijs aardewerk is een verzamelnaam voor verschillende baksels met meestal een grijs oppervlak en een lichte binnenkant. Tot deze groep behoren onder andere de producten uit het West-Duitse Elmpst, die ongeveer van 1175 tot 1350 werden geproduceerd. Het vormenspectrum is beperkt: meestal zijn het

kogelpotten, soms op een standring en soms met een tuit. Daarnaast komen grote voorraadpotten en schalen voor. Versiering is zeldzaam.

3 Waardering en aanbevelingen

3.1 Waardering

De waardering van een onderzoekslocatie gebeurt aan de hand van een aantal parameters. Ze omvatten de archeologische (wetenschappelijke) waarde, maar ook een landschappelijke en cultuurhistorische waarde. De parameters zijn in onderstaande tabel weergegeven. Voor dit onderzoek zijn de meeste van de genoemde criteria van belang.

Waarden	Criteria	Score		
		<i>hoog</i>	<i>matig</i>	<i>laag</i>
Beleving	Schoonheid		+	
	Herinnering		+	
Fysieke kwaliteit	Gaafheid		+	
	Conservering		+	
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	+	+	
	Informatiewaarde	+		
	Ensemblewaarde	+		
	Representativiteit	+		

Tabel 1 Waardering vindplaats Heesch De Hoef fase 2 en 3 (ged.) n.a.v. het proefsleuvenonderzoek

Beleving

Bij beleving gaat het om zichtbare monumenten waarbij de criteria schoonheid en herinnering gebruikt worden. Er zijn binnen het onderzoeksgebied geen zichtbare monumenten zijn aangetroffen, maar mogelijk wel net erbuiten: aan de oostkant van fase III ligt vermoedelijk een landweer in het bos waar de wallen nog van te zien zijn. Deze zou in aanmerking kunnen komen als ‘zichtbaar monument’ en krijgt daarom een ‘matige’ score.

Fysieke kwaliteit

De gaafheid en conservering krijgen een matige score. Delen van het terrein zijn ontgonnen waarbij mogelijke sporen verloren zijn gegaan. Tevens is een eventueel esdek op sommige plaatsen in de bouwvoor opgenomen. De afdekking van de bodems met een esdek zorgt voor een goede conservering van eventuele archeologische waarden. De afwezigheid van een dergelijke afdekking betekent mogelijk een mindere conservering van onderliggende sporen.

Op een aantal plaatsen is een gedeelte van de oorspronkelijke bodem en het esdek wel bewaard gebleven, daarom is de score ‘matig’ toegekend.

Inhoudelijke kwaliteit

Binnen de inhoudelijke kwaliteit staan vier criteria centraal: zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit. In het geval van dit onderzoek krijgen ze over het algemeen een hoge waardering mee.

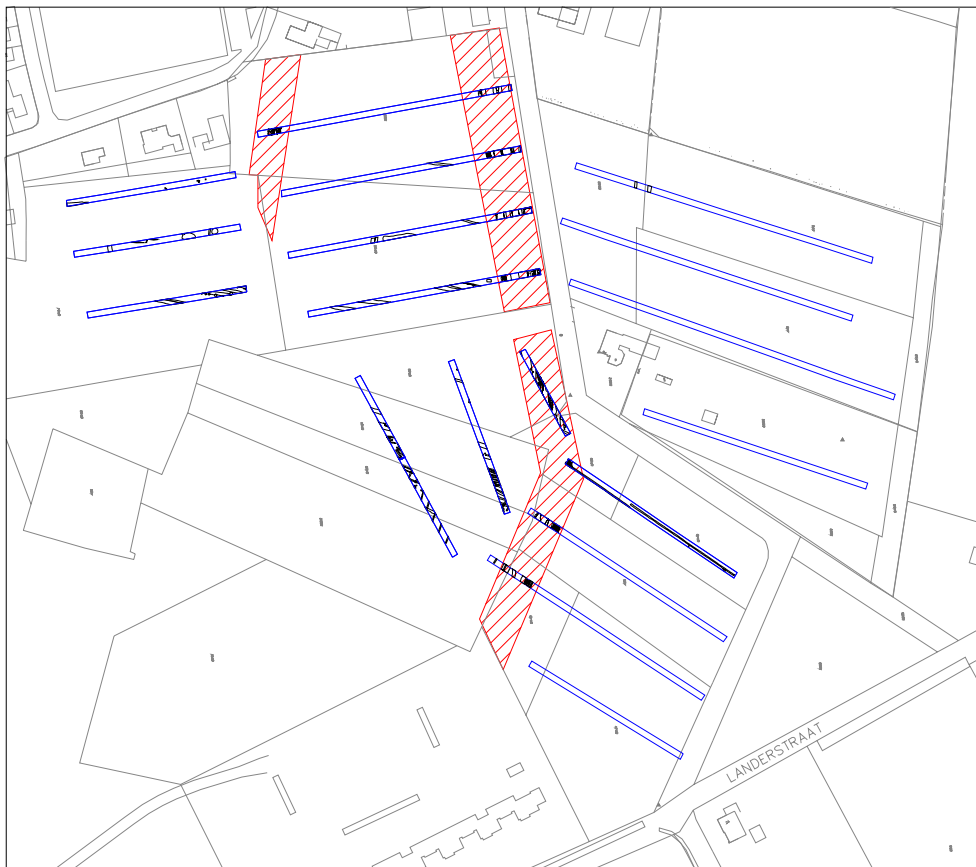
De afgelopen jaren zijn in de directe omgeving vergelijkbare (delen van) landweren opgegraven: Oss-Zevenbergen en Oss-Vorstengrafdonk (beide aan de overzijde van de

snelweg A59) en Berghem-Piekenhoef. Dit biedt de gelegenheid op grote schaal een landwerensysteem in kaart te brengen. Een archeologisch onderzoek op deze schaal van landweren heeft niet eerder plaatsgevonden en zal de kennis over landweren vergroten. De informatieve en ensemble waarden zijn daarom hoog. Tevens is de combinatie van verschillende typen landweren bij elkaar zeer interessant. Er is in de regio nog relatief weinig over bekend. Dit gezamenlijk zal bijdragen aan een stuk geschiedenis van Heesch uit de late middeleeuwen.

3.2 Aanbevelingen

Bij het proefsleuvenonderzoek zijn de restanten van minimaal twee landweersystemen aangetroffen. De restanten van deze landweren zijn behoudenswaardig. Dit betreft (slechts) een deel van het plangebied. Het overige onderzochte deel van het gebied heeft geen archeologische waarden opgeleverd. Hier is behoud of vervolgonderzoek, in welke vorm dan ook, niet noodzakelijk.

Indien behoud niet mogelijk is, adviseren wij het verloop van de landweer of het complex van landweren in kaart te brengen door middel van een beperkte archeologische opgraving. De nadruk moet daarbij liggen op de vaststelling van het verloop en het uiterlijk van de landweer, of er openingen aanwezig zijn en of er rondom de landweer zich nog andere structuren bevinden.

Figuur 7: De aanbevolen opgraving is gearceerd.

4 Uitwerking proefsleuvenonderzoek

Over de uitwerking van het proefsleuvenonderzoek zal overleg plaatsvinden met de opdrachtgever. De resultaten kunnen verwerkt worden in een standaardrapportage. Indien wordt besloten tot vervolgonderzoek is het aan te raden de rapportage van het inventariserende vooronderzoek (IVO) en van het definitief onderzoek (DO) te combineren.